Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
DOMNUL YVES BOT
prezentate la 14 martie 2019[1]

Cauza C-38/18

Massimo Gambino,
Shpetim Hyka
împotriva
Procura della Repubblica presso il Tribunale di Bari,
Ernesto Lappostato,
Banca Carige SpA – Cassa di Risparmio di Genova e Imperia

[cerere de decizie preliminară formulată de Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari, Italia)]

„Trimitere preliminară – Cooperare judiciară în materie penală – Directiva 2012/29/UE – Protecția victimelor criminalității – Articolul 16 – Dreptul de a obține o decizie privind despăgubirile într-un termen rezonabil – Articolul 18 – Măsuri de protecție în cursul audierii – Modificare în ceea ce privește compunerea completului de judecată în fața căruia victima a fost audiată în calitate de martor – Legislație națională care permite persoanei urmărite să se opună citirii procesului-verbal de audiere și să solicite repetarea acesteia în fața noului complet de judecată – Compatibilitate – Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene – Articolele 47 și 48 – Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale – Articolul 6 paragraful 1 și articolul 6 paragraful 3 litera d) – Modalități de aplicare a dreptului la un proces echitabil în cazul modificării compunerii completului de judecată – Principiile oralității și imutabilității instanței – Principiul caracterului imediat”

I. Introducere

1. În cadrul unei proceduri penale de tip acuzatorial, Directiva 2012/29/UE[2] se opune unei legislații naționale care prevede, în cazul modificării compunerii completului de judecată în fața căruia victima a fost audiată, un regim procedural în temeiul căruia persoana urmărită se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a acestei victime, impunând astfel repetarea audierii respective în fața noului complet de judecată?

2. Acesta este, în esență, obiectul întrebării preliminare adresate de Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari, Italia).

1 Limba originală: franceza.

2 Directiva Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului (JO 2012, L 315, p. 57).

3. Această întrebare se înscrie în cadrul unei proceduri penale inițiate împotriva domnilor Massimo Gambino și Shpetim Hyka pentru fapte de înșelătorie și de spălare de bani, a căror victimă a fost audiată ca martor al acuzării în cadrul unei ședințe publice care a avut loc în fața instanței de trimitere. Întrucât în urma acestei ședințe, unul dintre cei trei judecători care compuneau acest complet în primă instanță a fost înlocuit, apărarea s-a întemeiat pe dispozițiile aplicabile din codice di procedura penale (Codul de procedură penală) pentru a se opune citirii procesului-verbal al acestei audieri în fața noului complet de judecată, impunând astfel repetarea acestei audieri.

4. Nu este prima dată când se solicită Curții să se pronunțe cu privire la compatibilitatea dispozițiilor acestui cod de procedură penală în raport cu măsurile de protecție de care beneficiază victimele în dreptul Uniunii. În cauzele în care s-au pronunțat Hotărârea din 16 iunie 2005, Pupino [3], și Hotărârea din 21 decembrie 2011, X [4], Curtea a fost chemată să interpreteze dispozițiile Deciziei-cadru 2001/220 în contextul procedurii incidente de administrare anticipată a probatoriului prevăzute în sistemul juridic penal italian în favoarea celor mai vulnerabile victime.

5. În cadrul prezentei cauze, se solicită Curții, de această dată, să se pronunțe cu privire la întinderea măsurilor de protecție stabilite prin Directiva 2012/29, care a înlocuit Decizia-cadru 2001/220, atunci când se permite, potrivit legislației naționale în discuție, persoanei urmărite să se opună, în cazul unei modificări care afectează compunerea completului de judecată, utilizării proceselor-verbale de audiere a victimei.

6. Curtea va trebui printre altele să stabilească întinderea acestor măsuri prevăzute în capitolul 4 din directiva menționată, ținând seama de drepturile fundamentale de care beneficiază persoana urmărită în temeiul articolelor 47 și 48 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene [5], precum și al articolului 6 paragraful 1 și al articolului 6 paragraful 3 litera d) din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [6].

7. Deși directiva menționată impune statelor membre să garanteze victimelor criminalității un nivel ridicat de protecție prin adoptarea unor măsuri adecvate referitoare la audierea lor în timpul procedurii jurisdicționale, vom demonstra, în prezentele concluzii, că legiuitorul Uniunii nu a urmărit să limiteze numărul audierilor în ședință publică a victimei, cu excepția situației în care victima este un copil.

8. Astfel cum vom explica, în cadrul unui sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, respectarea dreptului la un proces echitabil, precum și respectarea dreptului la apărare impun ca instanța care are sarcina să se pronunțe cu privire la vinovăția persoanei urmărite să fie instanța în fața căreia s-a desfășurat, în principiu, audierea martorului, în special atunci când este vorba despre un martor decisiv, a cărui mărturie poate stabili nevinovăția sau vinovăția persoanei respective. Acest lucru decurge din principiile oralității și imutabilității instanței, înțeleasă ca instanța care judecă în mod direct și imediat cauza, precum și din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului. În acest context, atunci când audierea martorului este determinantă în ceea ce privește vinovăția sau nevinovăția persoanei urmărite, modificarea compunerii acestei instanțe după audierea martorului respectiv determină, în principiu, o nouă audiere a acestuia din urmă.

9. În aceste împrejurări, vom propune Curții să declare că, cu excepția măsurilor prevăzute în favoarea copiilor victimei, niciuna dintre dispozițiile Directivei 2012/29 nu se opune unei legislații naționale, precum cea în discuție, care permite persoanei urmărite să se opună citirii proceselor-verbale de audiere a victimei, impunând astfel repetarea acestei audieri în fața noului complet de judecată.

3 C-105/03, EU:C:2005:386.

4 C-507/10, EU:C:2011:873. În această hotărâre, s-a solicitat Curții să se pronunțe cu privire la conformitatea, în raport cu articolele 2, 3 și 8 din Decizia-cadru 2001/220/JAI a Consiliului din 15 martie 2001 privind statutul victimelor în cadrul procedurilor penale (JO 2001, L 82, p. 1, Ediție specială, 19/vol. 3, p. 104), a dispozițiilor prevăzute în Codul de procedură penală referitoare la procedura incidentă de administrare anticipată a probatoriului sau procedura „incidentului probatoriu”.

5 Denumită în continuare „carta”.

6 Semnată la Roma la 4 noiembrie 1950, denumită în continuare „CEDO”.

10. În schimb, vom arăta că, în ipoteza în care persoana urmărită solicită o nouă audiere a victimei, autoritățile naționale competente sunt obligate să efectueze, conform cerințelor Directivei 2012/29, o evaluare individuală pentru a identifica nevoile specifice ale acestei victime și, dacă este cazul, măsura în care ea ar putea beneficia de măsuri de protecție specifice prevăzute la articolele 23 și 24 din directiva menționată. În acest context, considerăm că instanțelor naționale le revine sarcina de a se asigura că măsurile respective nu aduc atingere caracterului echitabil al procedurii în sensul articolului 47 al doilea paragraf din cartă și nici dreptului la apărare în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

11. În sfârșit, vom preciza că Directiva 2012/29 nu se opune ca un stat membru să adopte măsuri cu un nivel mai ridicat de protecție în ceea ce privește audierea victimelor în cursul procedurii penale, cu condiția însă ca aceste măsuri să nu aducă atingere drepturilor procedurale ale persoanei urmărite.

II. Cadrul juridic

A. CEDO

12. Articolul 6 paragraful 1 și articolul 6 paragraful 3 litera d) din CEDO, intitulat „Dreptul la un proces echitabil”, prevede:

„1. Orice persoană are dreptul la judecarea în mod echitabil […] și într-un termen rezonabil a cauzei sale, de către o instanță […] care va hotărî […] asupra temeiniciei oricărei acuzații în materie penală îndreptate împotriva sa […].

[…]

3. Orice acuzat are, în special, dreptul:

[…]

d) să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării și să obțină citarea și audierea martorilor apărării în aceleași condiții ca și martorii acuzării.”

B. Dreptul Uniunii

1. Carta

13. Articolul 47 al doilea paragraf din cartă prevede că „[o]rice persoană are dreptul la un proces echitabil, public și într-un termen rezonabil, în fața unei instanțe judecătorești independente și imparțiale, constituită în prealabil prin lege”.

14. Articolul 48 alineatul (2) din cartă prevede că „[o]ricărei persoane acuzate îi este garantată respectarea dreptului la apărare”.

2. Directiva 2012/29

15. Directiva 2012/29 urmărește să revizuiască și să completeze principiile stabilite în Decizia-cadru 2001/220 și să consolideze nivelul protecției victimelor, în special în cadrul procedurilor penale[7].

7 A se vedea considerentul (4) al acestei directive.

16. Scopul acestei directive este de a garanta faptul că victimele criminalității beneficiază de informații, de sprijin și de protecție adecvate și sunt în măsură să participe în procedurile penale [8].

17. Considerentele (11), (12), (20), (53), (55), (58) și (66) ale directivei menționate au următorul cuprins:

„(11) Prezenta directivă stabilește norme minime. […]

(12) Drepturile prevăzute de prezenta directivă nu aduc atingere drepturilor autorului infracțiunii. […]

[…]

(20) Rolul victimelor în cadrul sistemului judiciar penal și posibilitatea acestora de a participa activ în procedurile penale variază de la un stat membru la altul, în funcție de sistemul național, și sunt determinate de unul sau mai multe dintre următoarele criterii: […] victimei îi revine obligația juridică de a participa activ în procedurile penale sau este solicitată în acest sens, de exemplu în calitate de martor […]. Statele membre ar trebui să determine care dintre aceste situații se aplică pentru a stabili domeniul de aplicare al drepturilor prevăzute de prezenta directivă, în cazul în care există trimiteri la rolul victimei în sistemul judiciar penal relevant.

[…]

(53) Riscul de victimizare secundară și repetată sau de intimidare și răzbunare din partea autorului infracțiunii ori ca urmare a participării în procedurile penale ar trebui să fie limitat prin derularea procedurilor într-un mod coordonat și respectuos, care permite victimelor să aibă încredere în autorități. Interacțiunea cu autoritățile competente ar trebui să fie cât mai simplă, limitându-se în același timp numărul interacțiunilor inutile dintre acestea și victimă, de exemplu prin înregistrarea pe suport video a audierilor și prin permiterea utilizării acestora în fața instanței. […]

[…]

(55) Anumite victime sunt extrem de expuse în cursul procedurilor penale riscului de victimizare secundară și repetată sau de intimidare și răzbunare din partea autorului infracțiunii. Este posibil ca un astfel de risc să provină din caracteristicile personale ale victimei, tipul sau natura și gravitatea infracțiunii. Un astfel de risc poate fi identificat eficient numai prin evaluări individuale, realizate în cel mai scurt termen posibil. Respectivele evaluări ar trebui realizate pentru toate victimele, pentru a stabili dacă acestea sunt expuse riscului de victimizare secundară și repetată sau de intimidare și răzbunare și care sunt măsurile de protecție speciale necesare.

[…]

(58) Victimele care au fost identificate ca fiind vulnerabile la victimizarea secundară și repetată sau la intimidare și răzbunare ar trebui să beneficieze de măsuri adecvate de protecție în cursul procedurilor penale. Natura exactă a acestor măsuri ar trebui determinată prin evaluări individuale, luând în considerare dorința victimei. Amploarea unor astfel de măsuri ar trebui stabilită fără a aduce atingere drepturilor apărării și în conformitate cu normele privind marja de apreciere a instanțelor. Îngrijorările și teama victimelor în legătură cu procedurile ar trebui să fie un factor-cheie în stabilirea necesității aplicării unei anumite măsuri în ce le privește.

[…]

8 A se vedea articolul 1 alineatul (1) primul paragraf din Directiva 2012/29.

(66) Prezenta directivă respectă drepturile fundamentale și se conformează principiilor recunoscute de [cartă]. În special, aceasta caută să promoveze […] dreptul la un proces echitabil.”

18. Capitolul 3 din Directiva 2012/29 se referă la „[p]articiparea în procedurile penale” a victimei. Articolul 16 alineatul (1) din aceasta are următorul cuprins:

„Statele membre se asigură că, în cursul procedurilor penale, victimele au dreptul de a obține o decizie privind despăgubirile din partea autorului infracțiunii, într-un termen rezonabil, cu excepția cazului în care în dreptul intern se prevede că o astfel de decizie se adoptă în cadrul altor proceduri judiciare.”

19. Capitolul 4 din această directivă, care se referă la „[p]rotecția victimelor și [la] recunoașterea victimelor cu nevoi de protecție specifice”, cuprinde articolele 18-24.

20. Articolul 18 din directiva menționată, intitulat „Dreptul la protecție”, prevede:

„Fără a aduce atingere dreptului la apărare, statele membre garantează adoptarea unor măsuri de protecție a siguranței victimelor și a membrilor familiilor acestora împotriva victimizării secundare și repetate și a intimidării și răzbunării, inclusiv împotriva riscului unor vătămări emoționale sau psihologice, și de protecție a demnității victimelor pe durata audierilor și în momentul depunerii mărturiei. După caz, astfel de măsuri includ și proceduri instituite în temeiul dreptului intern pentru protecția fizică a victimelor și a membrilor familiilor acestora.”

21. Articolele 19-21 din Directiva 2012/29 privesc măsurile de protecție generale de care beneficiază victimele pe durata audierilor și în momentul depunerii mărturiei.

22. Articolul 20 din această directivă, avut în vedere în mod expres de instanța de trimitere, intitulat „Dreptul la protecție al victimelor în cursul cercetării”, prevede:

„Fără a se aduce atingere dreptului la apărare și în conformitate cu normele privind marja de apreciere a instanțelor, statele membre se asigură că pe durata cercetărilor penale:

[…]

(b) numărul audierilor victimelor este cât mai redus cu putință, iar audierile au loc numai atunci când sunt strict necesare pentru desfășurarea cercetării penale;

[…]”

23. Articolul 22 din directiva menționată se referă la evaluarea individuală la care trebuie să fie supuse victimele pentru identificarea nevoilor de protecție specifice.

24. În ceea ce privește articolele 23 și 24 din Directiva 2012/29, acestea se referă la măsurile de protecție specifice de care pot beneficia cele mai vulnerabile victime.

C. Dreptul italian

25. Articolul 111 din Costituzione (Constituția italiană) privește garanțiile procedurii penale și subliniază printre altele importanța contradictorialității și a oralității procedurii penale italiene, precum și excepțiile de la acestea în procedura de administrare a probelor. Acesta prevede[9]:

„Jurisdicția se exercită prin intermediul unui proces just reglementat prin lege.

Orice proces se desfășoară cu respectarea principiului contradictorialității, în condiții de egalitate pentru părți, în fața unei instanțe terțe și imparțiale. Legea garantează o durată rezonabilă a acestuia.

În cadrul procesului penal, legea garantează că persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni […] va avea posibilitatea să audieze sau să solicite audierea, în fața instanței, a persoanelor care fac declarații incriminatoare […]

Procesul penal este supus principiului contradictorialității în ceea ce privește administrarea probelor. […]

Legea reglementează cazurile în care administrarea probelor nu se desfășoară potrivit principiului contradictorialității ca urmare a consimțământului dat de inculpat, a imposibilității dovedite de natură obiectivă sau ca efect al unei conduite ilicite dovedite.

[…]”

26. Articolul 511 din Codul de procedură penală, intitulat „Citiri autorizate”, prevede la alineatele 1 și 2:

„1. Instanța hotărăște, dacă este cazul din oficiu, să se efectueze citirea, integrală sau parțială, a înscrisurilor din dosar pentru desfășurarea dezbaterilor.

2. Citirea proceselor-verbale care conțin mărturii este dispusă numai după audierea martorului, cu excepția cazului în care audierea nu are loc.”

27. Articolul 525 din Codul de procedură penală, intitulat „Caracterul imediat al deciziei”, prevede la alineatele 1 și 2:

„1. Hotărârea se pronunță imediat după închiderea dezbaterilor.

2. La deliberare participă, sub sancțiunea nulității absolute, aceiași judecători care au participat la dezbateri. […]”

III. Situația de fapt din litigiul principal și întrebarea preliminară

28. Domnii Gambino și Hyka fac obiectul unei proceduri penale inițiate pentru fapte de spălare a banilor și de înșelăciune la Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari), care judecă în primă instanță. Una dintre victime s-a constituit parte civilă și a solicitat plata unei despăgubiri ca urmare a prejudiciului ce i-a fost cauzat prin fapta de înșelăciune săvârșită de domnul Gambino.

29. Victimele acestor infracțiuni au fost audiate în calitate de martori în ședința din 14 aprilie 2015.

9 N. T.: Traduceri în limbile engleză, franceză, germană și spaniolă sunt publicate de Secretariatul General al Președinției Republicii Italiene la următoarea adresă de internet: https://www.quirinale.it/page/costituzione

30. În urma modificării compunerii completului de judecată, întrucât unul dintre cei trei judecători a fost înlocuit, domnul Gambino, în calitate de inculpat, a solicitat, în ședința de dezbateri din 21 februarie 2017 și în temeiul articolelor 511 și 525 din Codul de procedură penală, o nouă audiere a victimelor. Reiese din decizia de trimitere că această parte nu a precizat punctele asupra cărora era absolut necesar să se procedeze la o nouă audiere a victimelor în cauză.

31. După cum subliniază instanța de trimitere, în ipoteza unei modificări care afectează compunerea completului de judecată, legislația italiană prevede astfel reluarea dezbaterilor, ceea ce presupune repetarea procedurii și, în consecință, o nouă audiere a martorilor [10]. Atunci când instanța admite proba cu martori, nu este posibil, în consecință, să se procedeze la citirea procesului-verbal care conține mărturii deja depuse decât dacă există consimțământul tuturor părților din proces.

32. Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație, Italia) ar fi statuat astfel că „[î]n cazul reluării dezbaterilor din cauza schimbării judecătorului unic sau a compunerii completului de judecată, declarațiile de martor date în fața acestui judecător nu pot fi utilizate pentru soluționarea litigiului prin simpla lor citire, fără reaudierea martorului, atunci când aceasta poate avea loc și a fost solicitată de una dintre părți” [11].

33. Apărarea și-a reînnoit cererea de obținere a unei noi audieri a victimelor în ședința din 10 octombrie 2017, în cadrul căreia Pubblico Ministero (Ministerul Public, Italia) a solicitat formularea unei cereri de decizie preliminară. Astfel, una dintre dovezile solicitate de parchet pentru stabilirea vinovăției persoanelor urmărite constă în mărturiile victimelor faptelor de înșelăciune și în caracterul utilizabil al acestora.

34. Instanța de trimitere împărtășește îndoielile exprimate de parchet cu privire la compatibilitatea dispozițiilor prevăzute la articolul 511 alineatul 2 și la articolul 525 alineatul 2 din Codul de procedură penală cu Directiva 2012/29.

35. În timp ce directiva respectivă ar impune obligația de a garanta victimelor criminalității o protecție adecvată în cursul procedurii penale, dispozițiile italiene, în măsura în care ar permite apărării să se opună utilizării proceselor-verbale care conțin declarații și să solicite astfel repetarea audierilor, ar conduce nu numai la supunerea victimelor la o suferință psihologică suplimentară contrară finalității Directivei 2012/29, ci ar permite de asemenea persoanelor urmărite să utilizeze dreptul la un proces echitabil pentru a prelungi durata procedurii, anulând astfel dreptul la repararea prejudiciului într-un termen rezonabil. Potrivit instanței de trimitere, repetarea audierilor ar fi astfel contrară principiilor stabilite de Curte în Hotărârea din 16 iunie 2005, Pupino [12].

36. Instanța de trimitere consideră că, din moment ce audierile victimelor s-au desfășurat în mod public cu respectarea principiului contradictorialității și în fața unei instanțe imparțiale, citirea proceselor-verbale ale acestor audieri nu ar aduce atingere în niciun fel dreptului la un proces echitabil de care beneficiază persoanele urmărite. Aceasta subliniază că, în orice caz, ar fi necesar să se aplice principiul proporționalității și să se pună astfel în balanță necesitatea de a garanta respectarea demnității victimei, conform Directivei 2012/29, cu aceea de a respecta dreptul la un proces echitabil consacrat la articolul 47 din cartă și la articolul 6 din CEDO.

10 Instanța de trimitere se referă la articolele 492-495 din Codul de procedură penală.

11 Hotărârea nr. 2 a Corte suprema di cassazione (Curtea de Casație), adunarea plenară a secțiilor penale, din 15 ianuarie 1999.

12 C-105/03, EU:C:2005:386.

37. În aceste condiții, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarea întrebare preliminară:

„Articolul 16, articolul 18 și articolul 20 litera (b) din Directiva 2012/29 trebuie interpretate în sensul că se opun ca victima să fie audiată din nou în fața unei instanțe de judecată a cărei componență a fost modificată în cazul în care una dintre părțile din procedură refuză, în temeiul articolului 511 alineatul 2 și al articolului 525 alineatul 2 din Codul de procedură penală (astfel cum au fost interpretate în mod constant de jurisprudența relevantă), să își exprime consimțământul pentru citirea proceselor-verbale care conțin declarațiile deja efectuate anterior de aceeași victimă, cu respectarea contradictorialității, în fața unei instanțe compuse diferit în cadrul aceluiași proces?”

IV. Observații introductive

38. Examinarea întrebării preliminare necesită formularea câtorva observații introductive.

39. În primul rând, reiese în mod clar din decizia de trimitere că, în cauza principală, victima este chemată să participe la procedura penală declanșată împotriva domnilor Gambino și Hyka, în calitate de martor al acuzării. Cu toate acestea, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) nu indică dacă declarația martorului respectiv este determinantă în ceea ce privește vinovăția sau nevinovăția persoanelor urmărite. Acesta nu precizează nici dacă martorul respectiv prezintă o vulnerabilitate deosebită. În schimb, putem exclude faptul că victima acestei înșelăciuni este un copil.

40. În al doilea rând, trebuie să se pună accentul pe faptul că procedura penală în cauză se desfășoară în fața unei instanțe de prim grad. Prin urmare, concluziile noastre vor fi limitate la normele și la principiile care guvernează audierea martorilor în cadrul procedurilor în primă instanță, în măsura în care, în cazul în care o audiere publică a avut loc în primă instanță, lipsa unor dezbateri publice în apel poate fi justificată de particularitățile procedurii în cauză, având în vedere natura sistemului de apel intern, întinderea competențelor instanței de apel conform sistemului juridic național și natura aspectelor pe care aceasta trebuie să le soluționeze.

41. În sfârșit, în al treilea rând, întrebarea adresată de Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) impune amintirea naturii procedurii penale italiene [13] și a principiilor care o guvernează. Astfel, se disting în mod tradițional două modele procedurale și instituționale care permit să se înțeleagă organizarea instanțelor penale și locul pe care acestea îl rezervă diferitor participanți în cadrul scenei judiciare represive: modelul acuzatorial și modelul inchizitorial.

42. Articolul 111 din Constituția italiană consacră principiile de bază ale unei proceduri acuzatoriale, printre care figurează principiul oralității. Această dispoziție prevede astfel că, „[î]n cadrul procesului penal, legea garantează că persoana acuzată de săvârșirea unei infracțiuni […] va avea posibilitatea să audieze sau să solicite audierea, în fața instanței, a persoanelor care fac declarații incriminatoare”, procesul penal fiind „supus principiului contradictorialității în ceea ce privește administrarea probelor”.

43. În cadrul sistemului juridic penal italian, articolul 525 din Codul de procedură penală consacră, după cum precizează instanța de trimitere în decizia sa, principiul caracterului imediat, atât din punct de vedere temporal, cât și spațial.

44. Principiul caracterului imediat, în măsura în care este înțeles ca fiind cel al judecării directe și imediate a cauzei, intră sub incidența principiilor oralității și imutabilității instanței.

13 A se vedea punctele 19-29 din Concluziile avocatului general Cruz Villalón prezentate în cauza X (C-507/10, EU:C:2011:682), care cuprind considerații ample cu privire la natura procedurii penale italiene și la care facem referire.

45. Curtea nu s-a pronunțat încă cu privire la domeniul de aplicare al principiilor respective. Numai avocatul general Philippe Léger a evocat contururile acestora în Concluziile prezentate în cauza Baustahlgewebe/Comisia [14]. Principiile menționate, astfel cum sunt garantate în dreptul statelor membre, sunt principii cu multiple fațete.

46. Înțelese în sens larg, principiile oralității și imutabilității cuprind caracterul direct al procedurii jurisdicționale, potrivit căruia instanța trebuie să aibă un contact personal și direct cu diferiții participanți în procesul penal, cu alte cuvinte părțile, martorii, experții, avocații părților și parchetul [15].

47. În dreptul penal francez, aceste principii presupun ca instanțele de judecată să fie obligate în principiu să își formeze convingerea pe baza probelor administrate în fața lor, oral și în mod direct, cu alte cuvinte ca acestea să trebuiască să decidă pe baza a ceea ce aud (sau văd) în ședință, iar nu pe baza înscrisurilor din dosarul poliției sau din dosarul de instrucție penală [16].

48. Principiul oralității presupune că instanța nu se pronunță doar pe baza unui dosar, ci în urma experienței personale și umane a autorilor și a martorilor infracțiunii, ceea ce implică în special ca martorii, indiferent dacă au efectuat sau nu declarații în cursul instrucției penale, să fie audiați oral [17]. Astfel, în ceea ce privește o mărturie, administrarea probei nu este doar necesară în raport cu conținutul acestei mărturii, ci și, atunci când judecata depinde în mod decisiv de comportamentul martorului, în raport cu modul în care acesta depune mărturie și cu impresia pe care o lasă.

49. Acest principiu este o variantă a principiului contradictorialității, care impune ca elementele de probă prezentate în fața completului de judecată să fi putut fi discutate de părți în cadrul unei dezbateri publice. Atunci când acuzarea se întemeiază, în tot sau în parte, pe o mărturie, dezbaterea contradictorie nu poate fi pe deplin edificatoare decât în cazul în care permite să se aprecieze gradul de credibilitate al martorului și, așadar, caracterul solid al mărturiei sale [18]. Astfel, atunci când compunerea completului de judecată se modifică, este necesar, pentru a garanta respectarea acestor principii, ca martorul să fie audiat din nou de completul de judecată cu o compunere diferită, în special atunci când mărturia constituie o probă esențială și decisivă a cărei forță probantă depinde de impresia lăsată.

50. Principiul caracterului imediat evocă perfect cerințele impuse de principiul oralității. Acest prim principiu acoperă două aspecte, unul temporal, celălalt spațial, a căror expresie se regăsește în speță la articolul 525 din Codul de procedură penală.

51. Caracterul imediat în timp ține mai degrabă de domeniul termenului rezonabil. Acesta impune autorităților jurisdicționale să se pronunțe într-un termen rezonabil pentru a se evita ca, dat fiind timpul care s-a scurs între audiere și pronunțarea hotărârii, amintirile să se șteargă în percepția judecătorilor [19]. Încălcarea acestui principiu nu are o incidență asupra soluției reținute.

52. Caracterul imediat în spațiu desemnează faptul că judecătorul nu poate institui un intermediar între el și justițiabil sau reprezentantul acestuia și presupune ca un judecător care nu a asistat la ședința de audiere a pledoariilor să nu poată participa la soluționarea cauzei [20]. Hotărârea pronunțată cu încălcarea acestui principiu riscă să nu țină seama de aspecte esențiale ale cauzei. Potrivit

14 C 185/95 P, EU:C:1998:37. Facem trimitere în special la punctele 80-83 din aceste concluzii.

15 În sens strict, aceste principii sunt înțelese ca dreptul unei părți de a fi audiată în cadrul unei ședințe în care ea sau reprezentantul său va avea posibilitatea de a se exprima și de a răspunde la întrebările judecătorilor. Sistemele judiciare din statele membre prevăd regimuri care combină, în proporții variabile, caracterul oral și scris al procedurilor jurisdicționale, însă toate prevăd principiul oralității.

16 Bouzat, P., și Pinatel, J., *Traité de droit pénal et de criminologie*, volumul II, a 2-a ediție, Dalloz, Paris, 1970, punctul 1336.

17 Bouzat, P., și Pinatel, J., *op. cit.*, punctul 1336.

18 Desportes, F., și Lazergues-Cousquer, L., *Traité de procédure pénale*, a 3-a ediție, Economica, Paris, 2013, punctele 609-611.

19 În decizia sa de trimitere, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) arată astfel în mod expres că articolul 525 alineatul 1 din Codul de procedură penală consacră principiul caracterului imediat în sens temporal („[h]otărârea se pronunță imediat după închiderea dezbaterilor”).

20 A se vedea Concluziile avocatului general Léger prezentate în cauza Baustahlgewebe/Comisia (C-185/95 P, EU:C:1998:37, punctul 83).

articolului 32 alineatul (2) din Regulamentul de procedură al Curții de Justiție, „[î]n cazul în care s-a organizat o ședință de audiere a pledoariilor, numai judecătorii care au participat la aceasta […] iau parte la deliberări”. În cauza principală, acest principiu se reflectă la articolul 525 alineatul 2 din Codul de procedură penală, potrivit căruia „[l]a deliberare participă […] aceiași judecători care au participat la dezbateri”. În decizia sa de trimitere, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) arată că, în temeiul acestei dispoziții, judecătorii care se pronunță cu privire la răspunderea penală a inculpatului trebuie să fie aceiași judecători ca și cei care au asistat la administrarea probelor.

53. Prezenta întrebare preliminară privește tocmai acest aspect.

V. Analiza noastră

54. Prin intermediul întrebării formulate, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) urmărește în esență să se stabilească dacă, în cazul modificării compunerii instanței de prim grad în fața căreia victima unei infracțiuni a fost audiată ca martor al acuzării, articolele 16 și 18, precum și articolul 20 litera (b) din Directiva 2012/29 se opun unei legislații naționale care, într-un sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, prevede un regim procedural în temeiul căruia persoana urmărită se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a victimei în fața completului de judecată cu o compunere diferită, impunând astfel o nouă audiere a acesteia.

55. Într-o situație precum cea din speță, răspunsul la această întrebare este în mod clar negativ.

56. Astfel, întrucât victima infracțiunii în cauză nu este un copil, reiese în mod clar din analiza termenilor și a economiei Directivei 2012/29 că niciuna dintre măsurile de protecție generale sau specifice pe care le prevede nu obligă statele membre să scutească victima de o nouă audiere în cazul în care se modifică compunerea completului de judecată în fața căruia a fost audiată. Reiese din principiile oralității și imutabilității instanței, înțeleasă ca cea care judecă în mod direct și imediat cauza, că instanța care este chemată să se pronunțe cu privire la vinovăția persoanei urmărite în cadrul unei proceduri penale trebuie să fie cea în fața căreia s-a desfășurat, în principiu, audierea martorului. Acest lucru trebuie să garanteze respectarea dreptului la un proces echitabil în sensul articolului 47 al doilea paragraf din cartă, precum și respectarea dreptului la apărare în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

57. Deși Curtea nu a avut încă ocazia să se pronunțe cu privire la domeniul de aplicare al principiilor oralității și imutabilității instanței, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a dezvoltat în această privință o jurisprudență bogată, potrivit căreia consideră că modificarea compunerii unei instanțe după audierea unui martor decisiv determină, în principiu, o nouă audiere a acestuia din urmă.

58. Urmează să dezvoltăm în prezent fiecare dintre aceste argumente în cadrul primei părți a raționamentului nostru. Cea de a doua parte a acestuia va fi dedicată examinării normelor care guvernează despăgubirea victimei unei infracțiuni și va fi mai concisă, întrucât nu este vorba despre esența prezentei cauze.

A. Normele privind protecția victimei în timpul audierii sale în cursul unei proceduri penale

1. Dispozițiile prevăzute în capitolul 4 din Directiva 2012/29

59. Capitolul 4 din Directiva 2012/29 este intitulat „Protecția victimelor și recunoașterea victimelor cu nevoi de protecție specifice”.

60. În cadrul acestui capitol, articolul 18 din Directiva 2012/29, a cărui interpretare se solicită în cauză, este un articol introductiv care instituie principiul general potrivit căruia, pe durata audierilor sau în momentul depunerii mărturiei, victima unei infracțiuni trebuie să beneficieze de o protecție, sub rezerva însă a respectării dreptului la apărare al autorului prezumat al infracțiunii.

61. Potrivit acestei dispoziții, statele membre sunt obligate să adopte măsuri care să permită, pe durata audierilor sau în momentul depunerii mărturiei victimei, protecția victimei împotriva unei atingeri aduse demnității sale, împotriva victimizării secundare și repetate sau chiar a unor acte de intimidare și de răzbunare, care ar fi generate fie de comportamentul autorului infracțiunii, fie de participarea victimei la procedura penală.

62. Acest drept implică adoptarea unui număr „cât mai mare” de măsuri de către legiuitorul Uniunii [21]. Cu toate acestea, cu excepția măsurilor de protecție destinate copiilor care sunt victime, niciuna dintre măsurile generale sau specifice instituite prin Directiva 2012/29 nu obligă statele membre să scutească victima de o nouă audiere în calitate de martor, în cadrul unei proceduri penale, în cazul modificării compunerii completului de judecată.

a) Natura măsurilor de protecție de care beneficiază partea vătămată în timpul audierii sale

63. Măsurile de protecție de care beneficiază victima unei infracțiuni sunt prevăzute la articolele 19-24 din Directiva 2012/29.

64. Măsurile de protecție, enunțate la articolele 19-22 din această directivă, sunt generale [22]. După cum a arătat Curtea în Hotărârea din 15 septembrie 2011, Gueye și Salmerón Sánchez [23], aceste măsuri sunt de ordin preventiv și practic și urmăresc să asigure posibilitatea victimei de a participa în mod adecvat la procesul penal fără ca această participare să fie afectată de riscuri la adresa securității și a vieții sale private [24]. Acestea cuprind astfel măsuri aplicabile ansamblului procedurii penale care permit, pe de o parte, evitarea contactului dintre victimă și autorul infracțiunii în incinta în care se desfășoară procedurile penale (articolul 19) și, pe de altă parte, garantarea protecției vieții private a victimei (articolul 21).

65. Măsurile respective includ de asemenea măsuri aplicabile în mod specific în etapa cercetării penale. Astfel, potrivit articolului 20 litera (b) din Directiva 2012/29, audierile au loc numai atunci când sunt strict necesare pentru desfășurarea cercetării penale, iar numărul lor trebuie să fie cât mai redus cu putință. Deși, în cererea sa de decizie preliminară, instanța de trimitere se referă în mod expres la acest articol pentru a contesta legalitatea legislației italiene, această dispoziție nu este pertinentă, având în vedere domeniul său de aplicare. Astfel, deși legiuitorul Uniunii a reluat aici măsura instituită de fostul articol 3 alineatul (2) din Decizia-cadru 2001/220, limitând numărul audierilor victimei, acesta a ales totuși să restrângă în mod expres aplicarea sa în faza cercetării penale, cu excluderea procedurii jurisdicționale (ceea ce nu a fost cazul anterior), și să o supună deplinei respectări a dreptului la apărare al persoanei urmărite.

21 A se vedea considerentul (53) al Directivei 2012/29.

22 Finalitatea acestor măsuri este prezentată cu claritate în considerentele (53) și (54) ale Directivei 2012/29.

23 C-483/09 și C-1/10, EU:C:2011:583.

24 Punctul 64 din această hotărâre, referitor la interpretarea articolului 8 alineatele (2)-(4) din Decizia-cadru 2001/220.

66. În sfârșit, în temeiul articolului 22 din Directiva 2012/29, aceste măsuri de protecție generale impun statelor membre să efectueze o evaluare individuală a victimelor pentru identificarea nevoilor de protecție specifice. Numai în privința victimelor care, în urma acestei evaluări, au fost identificate ca fiind deosebit de vulnerabile, precum copiii, victimele terorismului sau ale violenței domestice, legiuitorul Uniunii prevede măsuri de protecție specifice referitoare la audierea lor, prevăzute la articolul 23 din această directivă și, în ceea ce privește copiii, la articolul 24 din aceasta, măsurile respective adăugându-se la măsurile de protecție generale.

67. În ceea ce privește în special dispozițiile prevăzute la articolul 23 din directiva menționată, legiuitorul Uniunii distinge între măsurile specifice aplicabile audierii victimei pe durata cercetărilor penale și cele aplicabile în cursul procedurilor judiciare. Dacă primele măsuri nu sunt pertinente în raport cu cadrul cauzei principale [25], celelalte ilustrează în schimb destul de bine intenția legiuitorului Uniunii de a nu afecta desfășurarea procedurii penale și în special de a nu reduce importanța fazei de audiere a victimei.

68. Astfel, deși legiuitorul Uniunii permite victimei, printre altele, să fie audiată în ședință fără a fi prezentă, prin mijloace de comunicare adecvate, sau în cadrul unei ședințe cu ușile închise, se impune constatarea că, cu excepția situației în care victima este un copil [26], acesta nu prevede limitarea numărului de audieri în cursul acestei faze a procedurii penale, chiar și în ipoteza în care aceasta prezintă o nevoie specifică de protecție ca urmare a vulnerabilității sale, „neîndeplinirea acestui lucru [putând] aduce un prejudiciu victimei sau unei alte persoane ori [putând] afecta desfășurarea procedurilor” [27].

69. Examinarea modului de redactare a articolului 18 din Directiva 2012/29, precum și a economiei capitolului 4 în care se încadrează această dispoziție demonstrează cu intensitate că legiuitorul Uniunii nu a urmărit să limiteze numărul audierilor victimei pe durata procedurii jurisdicționale, indiferent dacă este vorba despre măsuri de protecție generale sau despre măsuri de protecție specifice destinate victimelor cele mai vulnerabile, cu excepția măsurilor destinate copiilor victime.

b) Întinderea măsurilor de protecție de care beneficiază partea vătămată în timpul audierii sale

70. Măsurile de protecție pe care le-am menționat pot avea o întindere limitată.

71. În primul rând, din considerentele (11) și (67) ale Directivei 2012/29 reiese că normele aplicabile protecției victimelor sunt aici norme minime, lăsând astfel statelor membre o largă putere de apreciere în ceea ce privește modalitățile concrete de punere în aplicare a acestor măsuri. O asemenea rezervă permite să se țină seama de diferențele existente între sistemele juridice naționale și în special de natura orală sau scrisă a procedurii penale și de locul victimei în procesul penal.

25 Potrivit articolului 23 alineatul (2) din Directiva 2012/29, măsurile prevăzute pe durata cercetării penale constau în a garanta victimei dreptul de a fi audiată în incinte concepute în acest scop, de către profesioniști care să fie pregătiți și care, „cu excepția cazului în care acest lucru este contrar bunei administrări a justiției”, să fie întotdeauna aceiași și, în sfârșit, dacă acest lucru este necesar și „cu condiția ca derularea procedurilor penale să nu fie afectată”, să fie de același sex cu victima. Aceste măsuri nu sunt relevante în cadrul cauzei principale, întrucât ele nu vizează faza judecății.

26 În conformitate cu articolul 24 alineatul (1) litera (a) din Directiva 2012/29, statele membre trebuie să se asigure că, „în cercetările penale, toate audierile victimei-copil pot fi înregistrate pe suport audiovizual și că aceste înregistrări pot fi utilizate ca probe în procedurile penale”. Această dispoziție este în concordanță cu jurisprudența stabilită de Curte în contextul unei proceduri referitoare la dreptul de încredințare a unui copil, în temeiul căreia, „chiar dacă rămâne un drept al copilului, ascultarea nu poate constitui o obligație absolută, ci trebuie să facă obiectul unei aprecieri în funcție de cerințele legate de interesul superior al copilului în fiecare speță, în conformitate cu articolul 24 alineatul (2) din [cartă]” [Hotărârea din 22 decembrie 2010, Aguirre Zarraga (C-491/10 PPU, EU:C:2010:828, punctul 64)].

27 Articolul 23 alineatul (1) din Directiva 2012/29.

72. În al doilea rând, legiuitorul Uniunii a avut grijă de la bun început să precizeze în considerentul (12) al Directivei 2012/29, respectiv imediat după amintirea contextului istoric al acesteia, că „[d]repturile prevăzute de [această] directivă nu aduc atingere drepturilor autorului infracțiunii”. În plus, el a precizat în considerentul (66) al directivei menționate că aceasta respectă drepturile fundamentale și se conformează principiilor recunoscute de cartă, în special celui de a promova dreptul la un proces echitabil.

73. Legiuitorul Uniunii consacră astfel în beneficiul victimei drepturi a căror exercitare nu poate aduce atingere dreptului la un proces echitabil și dreptului la apărare al persoanei urmărite, consacrate la articolul 47 al doilea paragraf și, respectiv, la articolul 48 alineatul (2) din cartă.

74. De altfel, reiese într-un mod foarte clar din modul de redactare a articolului 18 din Directiva 2012/29, dar și din modul de redactare a tuturor dispozițiilor care fac parte din capitolul 4 din directiva menționată, că statele membre pot adopta măsuri de protecție cu privire la audierea victimelor numai în măsura în care drepturile procedurale ale persoanelor urmărite în cadrul procedurilor penale sunt protejate în mod corespunzător.

75. Legiuitorul Uniunii a formulat această rezervă cu ocazia enunțării dreptului la o protecție în timpul audierii care figurează la articolul 18 din directiva menționată. Acesta a reiterat rezerva respectivă în cuprinsul următoarelor articole. Astfel, la articolul 19 din directiva menționată, măsurile care urmăresc să garanteze, în cursul procedurii penale, lipsa unui contact între victimă și autorul infracțiunii sunt aplicabile „în afară de cazul în care acest lucru este impus de procedurile penale”; la articolul 20 din Directiva 2012/29, măsurile care urmăresc să limiteze numărul audierilor victimelor sunt aplicabile „[f]ără a se aduce atingere dreptului la apărare și în conformitate cu normele privind marja de apreciere a instanțelor” și nu sunt prevăzute, de altfel, decât pentru faza cercetării penale; la articolul 21 din această directivă, măsurile privind protecția vieții private a victimei trebuie să fie întotdeauna „conforme cu dreptul la un proces echitabil”[28] și, în sfârșit, la articolul 23 din directiva menționată, măsurile referitoare la audierea victimelor cele mai vulnerabile sunt aplicabile, „[f]ără a se aduce atingere dreptului la apărare și în conformitate cu normele privind marja de apreciere a instanței”[29].

76. Deși Directiva 2012/29 impune statelor membre să garanteze victimelor un nivel ridicat de protecție în timpul audierii lor și le oferă chiar și posibilitatea de a extinde drepturile definite în această directivă pentru a oferi un nivel de protecție mai ridicat, acestea din urmă trebuie însă în continuare să nu aducă atingere drepturilor procedurale ale persoanelor urmărite.

77. În Hotărârea din 16 iunie 2005, Pupino[30], și în Hotărârea din 9 octombrie 2008, Katz[31], Curtea a amintit de altfel, cu privire la interpretarea articolelor 2 („[r]espectarea” demnității personale a victimei și „[r]ecunoașterea” drepturilor și a intereselor legitime ale acesteia), 3 („[a]udierea și administrarea probelor”) și 8 („[d]reptul la protecție”) din Decizia-cadru 2001/220/JAI, că aceasta trebuie să fie interpretată astfel încât să fie respectate drepturile fundamentale și în special dreptul la

28 A se vedea considerentul (54) al Directivei 2012/29.

29 Potrivit considerentului (58) al Directivei 2012/29, „[a]mploarea unor astfel de măsuri [trebuie] stabilită fără a aduce atingere drepturilor apărării”. Acest principiu era deja prevăzut la articolul 2 alineatul (2) din Decizia-cadru 2001/220.

30 C-105/03, EU:C:2005:386.

31 C-404/07, EU:C:2008:553.

un proces echitabil, astfel cum este prevăzut la articolul 6 din CEDO [32]. Potrivit Curții, instanțele naționale sunt cele care trebuie „să se asigure în special că administrarea probelor în cadrul procedurii penale, privită în ansamblul său, nu aduce atingere caracterului echitabil al procedurii în sensul articolului 6 din CEDO, astfel cum este interpretat de Curtea Europeană a Drepturilor Omului” [33].

78. Această jurisprudență este aplicabilă în mod evident în cadrul punerii în aplicare a Directivei 2012/29.

79. În al treilea rând, această rezervă privind respectarea dreptului la apărare are un domeniu de aplicare cu atât mai important cu cât victima are un rol decisiv în cadrul procedurii penale, de exemplu în calitate de martor.

80. Legiuitorul Uniunii recunoaște astfel în mod expres în considerentul (20) al Directivei 2012/29 că domeniul de aplicare al drepturilor prevăzute de această directivă variază în funcție de rolul victimelor în cadrul sistemului judiciar penal al fiecărui stat membru și depinde în special de aspectul dacă victimei îi revine obligația juridică de a participa activ în procedurile penale sau este solicitată în acest sens, de exemplu în calitate de martor.

81. Examinarea termenilor și a economiei Directivei 2012/29 ne permite să deducem următoarele concluzii.

82. Cu excepția situației în care victima este un copil, nicio dispoziție din Directiva 2012/29 nu obligă statele membre să scutească victima, chiar și cea mai vulnerabilă, de o nouă audiere în cursul procedurii penale în situația în care compunerea completului de judecată a fost modificată.

83. În aceste condiții, o reglementare națională care, în cadrul unui sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, prevede, în cazul modificării compunerii completului de judecată, un regim procedural în temeiul căruia persoana urmărită se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a victimei, impunând astfel repetarea acestei audieri, nu este contrară dispozițiilor Directivei 2012/29 și ține de marja de apreciere de care dispune statul membru.

84. Această legislație este de natură să garanteze respectarea dreptului la apărare și caracterul echitabil al procedurii, care presupun, într-un sistem juridic de tip acuzatorial, ca instanța chemată să se pronunțe cu privire la vinovăția sau nevinovăția persoanei urmărite să fie instanța în fața căreia s-a desfășurat, în principiu, audierea martorului. Acest lucru decurge din principiile oralității și imutabilității instanței al căror domeniu de aplicare l-am prezentat anterior. Astfel, în cadrul unui sistem juridic precum cel în cauză, atunci când judecătorul unic a fost schimbat sau compunerea completului de judecată a fost modificată înainte de pronunțarea hotărârii, respectarea drepturilor și a principiilor menționate anterior implică, în principiu, o nouă audiere a martorului.

85. Această concluzie trebuie totuși nuanțată.

86. Pe de o parte, astfel cum am arătat, această legislație nu trebuie să împiedice statele membre să efectueze, în conformitate cu articolul 22 din Directiva 2012/29, o evaluare individuală pentru a identifica nevoile specifice ale victimei și, dacă este cazul, măsura în care aceasta ar putea beneficia de măsurile de protecție specifice prevăzute la articolele 23 și 24 din directiva menționată [34].

32 A se vedea Hotărârea din 9 octombrie 2008, Katz (C-404/07, EU:C:2008:553, punctul 48 și jurisprudența citată).

33 Hotărârea din 9 octombrie 2008, Katz (C-404/07, EU:C:2008:553, punctul 49 și jurisprudența citată). Curtea a adoptat aici jurisprudența constantă a Curții Europene a Drepturilor Omului, potrivit căreia „[m]isiunea încredințată Curții de [CEDO] nu constă în pronunțarea cu privire la aspectul dacă declarațiile martorilor au fost admise în mod întemeiat ca dovezi [acest lucru ținând de aprecierea instanțelor naționale], ci în examinarea dacă procedura privită în ansamblu, inclusiv modalitatea de prezentare a mijloacelor de probă, a avut un caracter echitabil” [a se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 36 și jurisprudența citată)].

34 A se vedea punctul 66 din prezentele concluzii.

87. În această privință, din Hotărârea din 21 decembrie 2011, X [35], reiese că, în cadrul sistemului juridic italian și sub rezerva modificărilor legislative care au putut interveni de atunci, victima unei infracțiuni este protejată conform mai multor dispoziții din Codul de procedură penală, care prevăd printre altele, atunci când cerințele de protecție a persoanelor impun acest lucru ca fiind necesar sau oportun, ședința secretă și posibilitatea de a recurge la diferitele modalități prevăzute la articolul 398 alineatul 5 bis din acest cod [36].

88. Pe de altă parte, trebuie amintit că Directiva 2012/29 prevede norme minime. Aceasta înseamnă, după cum arată în mod expres legiuitorul Uniunii în considerentul (11) al acestei directive, că „[s]tatele membre pot extinde drepturile prevăzute de [directiva menționată] pentru a oferi [victimei] un nivel mai ridicat de protecție”.

89. Prin urmare, nicio dispoziție din Directiva 2012/29 nu se opune ca un stat membru să adopte măsuri cu un nivel de protecție mai ridicat în ceea ce privește audierea victimelor în cursul procedurii penale, cu condiția însă ca acestea să nu afecteze caracterul echitabil al procedurii în sensul articolului 47 al doilea paragraf din cartă și nici dreptul la apărare al persoanei acuzate în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

90. Deși Curtea nu a avut încă ocazia să se pronunțe cu privire la principiile care guvernează respectarea dispozițiilor menționate și în special cu privire la normele referitoare la audierea martorilor în cadrul unei proceduri penale, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a fost în schimb sesizată cu un contencios bogat ale cărui principii trebuie rezumate.

91. Astfel, după cum reiese din Explicațiile cu privire la cartă [37], dreptul la un proces echitabil garantat la articolul 47 al doilea paragraf din cartă și dreptul la apărare consacrat la articolul 48 alineatul (2) din aceasta corespund paragrafelor 1 și, respectiv, 3 ale articolului 6 din CEDO. Or, în conformitate cu articolul 52 alineatul (3) din cartă, înțelesul și întinderea lor sunt aceleași ca și cele prevăzute de convenția menționată.

2. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului referitoare la audierea victimei în cadrul unei proceduri penale

92. Articolul 6 paragraful 1 din CEDO consacră dreptul la un proces echitabil. Acest drept implică în special, în temeiul paragrafului 3 litera d) al acestui articol, dreptul oricărui acuzat „să întrebe sau să solicite audierea martorilor acuzării”.

93. În temeiul acestor dispoziții, Curtea Europeană a Drepturilor Omului examinează dacă procedura penală privită în ansamblul său și în special modul de prezentare a mijloacelor de probă a avut un caracter echitabil [38]. În cadrul examinării sale, această Curte ține seama de natura chestiunilor care trebuie soluționate, precum și de sistemul juridic național și în special de caracteristicile procedurii, de natura și de întinderea competențelor instanțelor naționale. Aceasta statuează astfel că, în materie penală, trebuie să existe în general o instanță de prim grad care să corespundă pe deplin cerințelor prevăzute la articolul 6 din CEDO și în fața căreia persoana urmărită poate solicita, în mod legitim, ascultarea declarațiilor incriminatoare ale martorilor [39].

35 C-507/10, EU:C:2011:873.

36 A se vedea punctul 40 din această hotărâre.

37 JO 2007, C 303, p. 17.

38 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 36).

39 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 noiembrie 2006, Jussila împotriva Finlandei (CE:ECHR:2006:1123JUD007305301, § 40 și jurisprudența citată).

94. Potrivit Curții Europene a Drepturilor Omului, respectarea articolului 6 paragrafele 1 și 3 din CEDO presupune ca toate elementele incriminatoare să fie prezentate în fața persoanei acuzate, în ședință publică, în vederea unei dezbateri contradictorii înainte ca aceasta să poată fi declarată vinovată [40]. Prin urmare, un proces echitabil presupune în principiu ca cei care au responsabilitatea de a decide cu privire la vinovăția sau la nevinovăția persoanei acuzate să audieze martorii în persoană [41]. Acest lucru trebuie să permită persoanei acuzate să confrunte un martor al acuzării și să conteste mărturia acestuia în prezența instanței care trebuie, în ultimul rând, să pronunțe decizia. Este vorba aici despre o expresie a principiului caracterului imediat. Potrivit acestei Curți, principiul respectiv este o garanție importantă a unei proceduri penale, întrucât permite instanței care trebuie să se pronunțe să aprecieze credibilitatea și fiabilitatea declarațiilor incriminatoare și, prin aceasta, temeinicia capetelor de acuzare, ceea ce poate avea consecințe determinante pentru persoana acuzată [42]. Curtea menționată arată că este vorba în această privință despre o sarcină complexă, care necesită din partea instanței o apreciere directă a mijloacelor de probă [43] și care nu poate fi îndeplinită prin simpla citire a proceselor-verbale care conțin declarațiile [44].

95. În aceste împrejurări, Curtea Europeană a Drepturilor Omului consideră că principiul caracterului imediat presupune ca decizia să fie pronunțată de judecătorii care au judecat pe tot parcursul procedurii și care au asistat la prezentarea tuturor probelor. În consecință, potrivit acestei Curți, „modificarea compunerii unei instanțe după audierea unui martor *decisiv* determină, în mod normal, o nouă audiere a acestuia din urmă” [45].

96. Cu toate acestea, Curtea respectivă admite excepții de la principiul caracterului imediat, cu condiția ca măsurile adoptate de instanțele de fond să permită să se garanteze caracterul echitabil în general al procedurii penale și respectarea drepturilor garantate la articolul 6 din CEDO [46].

97. În primul rând, Curtea Europeană a Drepturilor Omului consideră că, având în vedere motivele administrative sau procedurale care fac uneori imposibilă participarea continuă a unui judecător într-o anumită cauză, principiul caracterului imediat nu se opune unei modificări în ceea ce privește compunerea unui complet de judecată în cursul procedurii penale, cu condiția ca persoana acuzată să fi avut posibilitatea „adecvată și suficientă” de a contesta mărturiile acuzării și de a-i audia pe autorii acestora fie în momentul declarației lor, fie într-un stadiu ulterior [47].

98. Pentru a efectua această examinare, Curtea respectivă analizează dacă audierea martorului a ridicat îndoieli în ceea ce privește credibilitatea acestuia, caz în care utilizarea proceselor-verbale care conțin mărturiile nu este suficientă pentru a garanta respectarea articolului 6 din CEDO, sau dacă această audiere poate constitui o dovadă determinantă pentru judecarea persoanei în cauză, situație în care consideră că repetarea acestei audieri se impune.

40 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 5 decembrie 2002, Craxi împotriva Italiei (CE:ECHR:2002:1205JUD003489697, § 85 și jurisprudența citată), precum și 14 iunie 2005, Mayali împotriva Franței (CE:ECHR:2005:0614JUD006911601, § 31).

41 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 29 iunie 2017, Lorefice împotriva Italiei (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 43 și jurisprudența citată), 10 octombrie 2017, Daștan împotriva Turciei (CE:ECHR:2017:1010JUD003727208, § 33 și jurisprudența citată), precum și 9 ianuarie 2018, Ghincea împotriva României (CE:ECHR:2018:0109JUD003667606, § 40 și jurisprudența citată).

42 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 38 și jurisprudența citată), precum și 5 martie 2013, Manolachi împotriva României (CE:ECHR:2013:0305JUD003660504, § 48 și 49).

43 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 29 iunie 2017, Lorefice împotriva Italiei (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 36 și jurisprudența citată).

44 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 29 iunie 2017, Lorefice împotriva Italiei (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 43 și jurisprudența citată), precum și 9 ianuarie 2018, Ghincea împotriva României (CE:ECHR:2018:0109JUD003667606, § 40 și jurisprudența citată).

45 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 38), sublinierea noastră.

46 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 19 decembrie 2013, Rosin împotriva Estoniei (CE:ECHR:2013:1219JUD002654008, § 59 și 62, precum și jurisprudența citată).

47 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 37).

99. Astfel, atunci când se dovedește că o condamnare se bazează, exclusiv sau într-o proporție determinantă, pe depozițiile unui martor pe care persoana acuzată nu a avut posibilitatea de a-l audia sau de a solicita audierea acestuia nici în stadiul instrucției penale, nici în timpul dezbaterilor, Curtea menționată va considera această excepție de la principiul caracterului imediat incompatibilă cu garanțiile prevăzute la articolul 6 din CEDO.

100. În cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 2 decembrie 2014, Cutean împotriva României [48], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat astfel în sensul unei încălcări a articolului 6 alineatele (1) și (3) din CEDO, întrucât utilizarea proceselor-verbale care conțin declarațiile martorilor nu compensează lipsa caracterului imediat al procedurii. În pofida motivelor procedurale obiective care au justificat sesizarea unui nou complet de judecată, această Curte a constatat astfel că în compunerea noului complet de judecată sesizat nu se regăsea niciunul dintre membrii completului inițial de judecători în fața cărora reclamantul și martorii fuseseră audiați, că credibilitatea martorilor fusese repusă în mod expres în discuție de reclamant și că declarațiile primilor constituiau probe determinante în vederea condamnării celui de al doilea [49].

101. Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat în același sens în cadrul cauzei în care s-a pronunțat Hotărârea din 7 martie 2017, Cerovšek și Božičnik împotriva Sloveniei [50]. Aceasta a fost întrebată și cu privire la caracterul echitabil al procedurii penale inițiate împotriva reclamanților, dat fiind că judecătoarea care statua în calitate de judecător unic se pensionase după ce i-a declarat vinovați pe aceștia din urmă de furt, dar înainte de a-și motiva hotărârea de condamnare, hotărârea fiind motivată astfel trei ani mai târziu de doi judecători care nu au participat la proces, pe baza înscrisurilor din dosar. Condamnarea reclamanților a fost confirmată în apel fără ca vreun martor să fi fost audiat din nou.

102. În această cauză, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat de asemenea o încălcare a articolului 6 paragrafele 1 și 3 din CEDO întrucât, în conformitate cu principiul caracterului imediat în procedura penală, observarea de către judecătoare a comportamentului martorilor și al reclamanților, precum și aprecierea făcută cu privire la credibilitatea acestora trebuiau să joace un rol important, dacă nu decisiv, în stabilirea faptelor pe care ea și-a întemeiat hotărârea de condamnare. În ceea ce privește motivele care au justificat o modificare a compunerii completului de judecată, această Curte a observat că pensionarea judecătoarei chemate să se pronunțe în cauză nu putea fi considerată o circumstanță excepțională care să justifice o încălcare a procedurii interne normale, judecătoarea trebuind să cunoască în mod necesar, în prealabil, data plecării sale. Curtea menționată a considerat atunci că, în consecință, autoritățile naționale competente puteau să adopte măsuri vizând fie ca aceasta din urmă să finalizeze ea însăși soluționarea cauzei în discuție, fie ca un alt magistrat să intervină mai devreme în cadrul procedurii. În orice caz, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că singura modalitate de a compensa imposibilitatea judecătoarei de a prezenta motivele care justifică condamnarea reclamanților ar fi fost să dispună un nou proces, de exemplu prin trimiterea cauzei de către curtea de apel la prima instanță în vederea organizării unei noi audieri.

103. În schimb, în cadrul cauzei în care s-a pronunțat Hotărârea din 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei [51], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a concluzionat că respingerea cererilor persoanei acuzate privind obținerea unei noi audieri a martorilor nu a adus atingere dreptului său la apărare astfel încât să încalce articolul 6 paragraful 1 și paragraful 3 litera d) din CEDO. În cauza respectivă, această Curte era invitată să aprecieze dacă procedura penală declanșată împotriva

48 CE:ECHR:2014:1202JUD005315012. În această cauză, s-a solicitat Curții Europene a Drepturilor Omului să se pronunțe cu privire la caracterul echitabil al procedurii penale inițiate împotriva reclamantului, în condițiile în care completul inițial de judecători însărcinat cu examinarea cauzei sale în primă instanță a fost modificat, iar niciunul dintre judecătorii completului care ulterior l-a condamnat nu l-a audiat pe reclamant și nu i-a audiat nici pe martori în mod direct, fapt care nu a fost corectat în apel.

49 § 60-73 din această hotărâre.

50 CE:ECHR:2017:0307JUD006893912 (§ 37-48).

51 CE:ECHR:2005:0210JUD001007502.

reclamantului pentru omor și asociere de tip mafiot a fost echitabilă în sensul acestor dispoziții ca urmare a înlocuirii unuia dintre cei opt judecători ai completului Curții cu Jurați și a respingerii cererilor sale prin care se urmărea obținerea unei noi convocări a martorilor, printre care figurau în special mafioți care își regretau faptele.

104. În cadrul analizei sale, Curtea respectivă a arătat, primo, că condamnarea reclamantului era întemeiată pe depozițiile mai multor martori, secundo, că schimbarea unuia dintre cei opt judecători care compuneau completul de judecată nu l-a privat pe reclamant de dreptul său de a audia martorii în discuție, din moment ce aceștia au fost audiați în cadrul dezbaterilor publice în prezența reclamantului și a avocatului său, care au avut ocazia să le adreseze întrebările pe care le considerau utile pentru apărare, tertio, că reclamantul nu a indicat în ce măsură repetarea audierilor ar fi putut aduce elemente noi și relevante și, în sfârșit, quarto, că ceilalți șapte judecători au putut asista la prezentarea tuturor probelor. În aceste circumstanțe, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a considerat că faptul că judecătorul supleant a avut posibilitatea de a citi procesele-verbale ale audierilor în cadrul cărora li s-au adresat întrebări martorilor în discuție compensa absența sa de la aceste audieri [52].

105. În al doilea rând, Curtea Europeană a Drepturilor Omului admite excepții de la principiul caracterului imediat atunci când, dată fiind vulnerabilitatea victimei, aceasta nu a fost prezentă la proces, iar membrii completului de judecată s-au întemeiat pe probe constând în procesele-verbale ale declarațiilor sale anterioare.

106. Această Curte efectuează atunci o evaluare comparativă a intereselor concurente ale apărării, ale victimei, ale martorilor și a interesului public de a asigura o bună administrare a justiției [53] și, în cadrul acestui exercițiu, are în vedere nu numai respectarea necesară a dreptului la apărare, ci și respectarea drepturilor victimei și ale martorilor [54].

107. Pentru a se asigura că persoana acuzată a beneficiat de o ocazie „adecvată și suficientă” de a contesta mărturiile incriminatoare și de a-i audia pe autorii acestora [55], Curtea Europeană a Drepturilor Omului analizează trei criterii [56].

108. În primul rând, aceasta examinează dacă există un motiv serios și suficient care să justifice lipsa audierii martorului precum decesul acestuia [57], starea sa de sănătate, vulnerabilitatea sa deosebită sau chiar temerile sale [58].

52 A se vedea Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 39).

53 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 15 decembrie 2011, Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 146).

54 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 15 decembrie 2011, Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 120 și urm.), precum și 15 decembrie 2015, Schatschaschwili împotriva Germaniei (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 101 și jurisprudența citată).

55 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 10 februarie 2005, Graviano împotriva Italiei (CE:ECHR:2005:0210JUD001007502, § 37).

56 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 15 decembrie 2015, Schatschaschwili împotriva Germaniei (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 107 și jurisprudența citată).

57 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 8 iunie 2006, Bonev împotriva Bulgariei (CE:ECHR:2006:0608JUD006001800, § 44).

58 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 15 decembrie 2011, Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 121 și 122).

109. În al doilea rând, ea examinează dacă audierea martorului constituie dovada unică sau determinantă pe care se întemeiază condamnarea persoanei urmărite. Deși motivele care justifică lipsa prezentării martorului sunt considerate serioase, nu este mai puțin adevărat că acestea se pot dovedi insuficiente în raport cu ponderea și cu caracterul decisiv pe care îl poate avea audierea martorului pentru stabilirea vinovăției persoanei acuzate, precum și a interesului în discuție pentru aceasta din urmă [59].

110. Astfel, în cauza în care s-a pronunțat Hotărârea din 18 iulie 2013, Vronchenko împotriva Estoniei [60], Curtea Europeană a Drepturilor Omului a statuat că, deși completul de judecată a acționat în interesul copilului și a renunțat să procedeze la audierea acestuia în ședință publică și deși difuzarea în ședință a înregistrării video a audierii sale a permis judecătorilor și apărării să observe comportamentul și să aprecieze credibilitatea victimei, aceste măsuri erau insuficiente pentru a garanta respectarea dreptului la apărare, având în vedere importanța acestei mărturii [61].

111. În sfârșit, în al treilea rând, Curtea examinează dacă există elemente compensatorii suficiente și în special garanții procedurale solide, care să permită să se compenseze dificultățile cauzate apărării ca urmare a admiterii ca probe a declarațiilor unui martor absent.

112. În acest context, Curtea Europeană a Drepturilor Omului examinează în special dacă au fost prezentate alte elemente de probă pentru a corobora declarația martorului, cum ar fi expertize referitoare la credibilitatea victimei. Ea examinează de asemenea dacă apărarea a avut posibilitatea de a-l audia pe martor în cadrul cercetării și dacă difuzarea în ședință a unei înregistrări video a audierii martorului este de natură să permită instanței, Ministerului Public și apărării să observe comportamentul martorului și să își formeze propria opinie cu privire la fiabilitatea sa. În plus, ea ține seama de modul în care judecătorii instanței de fond au abordat examinarea declarațiilor unui martor absent și motivele pentru care au considerat că acestea din urmă sunt fiabile, apreciind în același timp alte elemente de probă disponibile [62].

113. Această analiză a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului ne oferă următoarele clarificări.

114. Constatăm că această Curte pleacă de la principiul că audierea, în fața completului de judecată chemat să se pronunțe, a victimei care participă la procedurile penale în calitate de martor, constituie regula. Acesta este și principiul susținut de legiuitorul Uniunii în cadrul Directivei 2012/29, întrucât niciuna dintre dispozițiile sale, cu excepția celei consacrate copiilor victime, nu o scutește pe victimă, nici măcar pe cea mai vulnerabilă, de o audiere în cursul procedurii penale sau nu limitează numărul audierilor.

115. Curtea Europeană a Drepturilor Omului admite totuși excepții de la acest principiu, apreciind de la caz la caz caracterul echitabil global al procedurii. În această privință, ea ține seama de vulnerabilitatea victimei, dar și de rolul său și de importanța mărturiei sale în cadrul procedurii penale. Acestea sunt circumstanțele pe care și statele membre trebuie să le ia în considerare cu ocazia

59 A se vedea în această privință Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 5 iulie 2011, Dan împotriva Moldovei (CE:ECHR:2011:0705JUD000899907, § 31), 15 decembrie 2011, Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 126 și urm.), precum și 29 iunie 2017, Lorefice împotriva Italiei (CE:ECHR:2017:0629JUD006344613, § 41).

60 CE:ECHR:2013:0718JUD005963209. Hotărâre referitoare la lipsa de la proces a unei victime minore a unei infracțiuni sexuale în scopul protecției bunăstării copilului. A se vedea de asemenea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 19 decembrie 2013, Rosin împotriva Estoniei (CE:ECHR:2013:1219JUD002654008, § 57 și 60).

61 § 65 din această hotărâre. În Hotărârea din 15 decembrie 2011, Al-Khawaja și Tahery împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:2011:1215JUD002676605, § 125), Curtea Europeană a Drepturilor Omului arătase deja că, „ținând seama de măsura în care lipsa unui martor afectează dreptul la apărare, […] [î]nainte de a putea exonera un martor de obligația de a se prezenta pentru motivul că se teme să se prezinte la proces, instanța trebuie să considere stabilit că toate celelalte posibilități, precum anonimatul sau alte măsuri speciale, ar fi neadaptate sau imposibil de pus în aplicare”.

62 A se vedea Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 15 decembrie 2015, Schatschaschwili împotriva Germaniei (CE:ECHR:2015:1215JUD000915410, § 125 și urm.).

punerii în aplicare a Directivei 2012/29. Deși CEDO poate părea mai protectoare în privința victimei atunci când admite că aceasta a putut fi exonerată în mod legitim de obligația de a se prezenta în ședință publică, reamintim că Directiva 2012/29 prevede doar norme minime. Prin urmare, ea nu se opune ca statele membre să extindă drepturile care sunt definite în aceasta pentru a oferi un nivel de protecție mai ridicat victimelor deosebit de vulnerabile, autorizând de exemplu utilizarea ca probă a proceselor-verbale care conțin declarațiile lor.

116. Ținând seama de jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, adoptarea unei asemenea măsuri ar trebui, așadar, să fie precedată de o evaluare comparativă a tuturor intereselor existente. În acest context, statele membre ar trebui, în special, să se preocupe să examineze dacă audierea victimei poate avea un caracter determinant pentru judecarea persoanei urmărite sau poate evidenția îndoieli cu privire la credibilitatea sa și poate asigura, prin garanții procedurale solide, că administrarea probelor în cadrul procedurii penale nu aduce atingere caracterului echitabil al procedurii în sensul articolului 47 al doilea paragraf din cartă și nici dreptului la apărare în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

117. În raport cu toate aceste considerații, propunem Curții să declare că articolul 18 din Directiva 2012/29 nu se opune unei legislații naționale care, în cadrul unui sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, prevede, în cazul modificării compunerii completului de judecată în primă instanță în fața căruia victima a fost audiată în calitate de martor, un regim procedural în temeiul căruia persoana urmărită se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a victimei, impunând astfel repetarea acestei audieri, în special atunci când victima este un martor decisiv a cărui mărturie poate determina nevinovăția sau vinovăția persoanei urmărite.

118. În plus, considerăm că, atunci când, în temeiul acestei legislații naționale, persoana urmărită solicită o nouă audiere a victimei, autoritățile naționale competente au obligația de a efectua, în conformitate cu articolul 22 din Directiva 2012/29, o evaluare individuală pentru identificarea nevoilor specifice ale acestei victime și, dacă este cazul, măsura în care aceasta ar putea beneficia de măsurile de protecție specifice prevăzute la articolele 23 și 24 din directiva menționată. În aceste împrejurări, considerăm că instanțelor naționale le revine sarcina de a se asigura că măsurile respective nu aduc atingere caracterului echitabil al procedurii în sensul articolului 47 al doilea paragraf din cartă, nici dreptului la apărare în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

119. În sfârșit, invităm de asemenea Curtea să precizeze că Directiva 2012/29 nu se opune ca un stat membru să adopte măsuri cu un nivel de protecție mai ridicat în ceea ce privește audierea victimelor în cursul procedurii penale, cu condiția însă ca aceste măsuri să nu aducă atingere drepturilor fundamentale menționate.

B. Domeniul de aplicare al dreptului de a obține o decizie privind despăgubirea victimei într-un termen rezonabil

120. Potrivit articolului 16 din Directiva 2012/29, statele membre trebuie să se asigure că victima unei infracțiuni are dreptul de a obține o decizie privind despăgubirile, într-un termen rezonabil, în cadrul procedurii penale sau în cadrul altor proceduri judiciare.

121. Ținând seama de modul de redactare a acestei dispoziții, Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari) susține, în decizia sa de trimitere, că persoana urmărită ar putea utiliza legislația națională în discuție într-un scop dilatoriu, anulând astfel repararea în timp util a prejudiciului impusă la articolul 16 din Directiva 2012/29. Instanța de trimitere evocă chiar ideea unei manevre care ar putea deveni sistematică și care ar risca să conducă, ținând seama de prelungirea termenelor, la prescrierea procedurii.

122. Acest argument nu ne convinge.

123. În temeiul articolului 47 al doilea paragraf din cartă, orice persoană are efectiv dreptul la un proces desfășurat într-un termen rezonabil. Astfel cum am arătat, în conformitate cu articolul 52 alineatul (3) din cartă, înțelesul și întinderea acestui drept sunt aceleași ca și cele prevăzute la articolul 6 paragraful 1 din CEDO.

124. Din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului reiese că respectarea articolului 6 paragraful 1 din CEDO presupune, în principiu, ca toate fazele procedurii judiciare, de natură civilă sau penală, să fie finalizate într-un termen rezonabil, ceea ce include fazele ulterioare pronunțării deciziilor pe fond [63], precum procedura referitoare la cheltuielile de judecată sau recuperarea efectivă a unei creanțe.

125. Deși instanțele naționale pot ține seama de cerințe privind eficacitatea și economia, statuând de exemplu că organizarea sistematică a dezbaterilor poate constitui un obstacol în calea diligenței deosebite necesare și poate împiedica respectarea termenului rezonabil [64], această Curte amintește totuși că celeritatea procedurii constituie doar una dintre componentele principiului, mai general, al bunei administrări a justiției [65] și că „articolul 6 paragraful 1 [din CEDO] urmăre[ște] mai ales protecția intereselor apărării și ale unei bune administrări a justiției” [66].

126. În cadrul cauzei principale, cerința de a se pronunța într-un termen rezonabil cu privire la despăgubirea părții vătămate nu poate afecta, așadar, domeniul de aplicare al principiilor oralității și cunoașterii directe și imediate a cauzei de către instanță, indispensabilă pentru ca aceasta din urmă să își formeze propria convingere.

127. Abordarea adoptată de legiuitorul Uniunii este pe deplin conformă cu principiile enunțate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului. Astfel cum am constatat, din considerentele (12) și (66) ale Directivei 2012/29 reiese că drepturile pe care aceasta le prevede, printre care figurează dreptul de a obține o decizie privind despăgubirile într-un termen rezonabil, nu aduc atingere respectării drepturilor procedurale ale autorului infracțiunii și în special dreptului său la apărare și dreptului la un proces echitabil [67].

128. În consecință, dreptul recunoscut în beneficiul victimei la articolul 16 din Directiva 2012/29 nu poate afecta exercitarea efectivă a drepturilor procedurale recunoscute persoanei urmărite, în special într-o situație precum cea în discuție în care compunerea completului de judecată în fața căruia a fost audiată victima a fost modificată ca urmare a transferului unuia dintre magistrații săi sau, cu alte cuvinte, ca urmare a apariției în cursul procedurii judiciare a unei circumstanțe care nu îi este imputabilă. Într-o asemenea situație, nu se poate impune persoanei urmărite să renunțe la exercitarea efectivă a drepturilor sale procedurale sub pretextul că trebuie să se accelereze cursul justiției în vederea pronunțării, într-un termen rezonabil, cu privire la despăgubirea datorată victimei.

129. În prezenta cauză, instanța de trimitere evocă ideea potrivit căreia refuzul persoanei urmărite de a utiliza procesele-verbale de audiere poate constitui o obstrucționare deliberată a bunei desfășurări a procedurii penale. Evident, acest risc nu este exclus. Cu toate acestea, trebuie arătat că au trecut aproape doi ani între prima ședință de dezbateri în care victima a fost audiată pentru prima dată, la 14 aprilie 2015, și a doua ședință de dezbateri, la 21 februarie 2017, în cadrul căreia apărarea a solicitat repetarea audierii sale ca urmare a modificării compunerii instanței de trimitere. Prin urmare, nu este exclus nici ca, din cauza timpului care s-a scurs între cele două ședințe ale dezbaterilor, amintirile să se fi putut șterge din mintea celor doi judecători în fața cărora a avut loc prima audiere.

63 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 septembrie 1997, Robins împotriva Regatului Unit (CE:ECHR:1997:0923JUD002241093, § 28), și 21 aprilie 1998, Estima Jorge împotriva Portugaliei (CE:ECHR:1998:0421JUD002455094, § 45).

64 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 23 noiembrie 2006, Jussila împotriva Finlandei (CE:ECHR:2006:1123JUD007305301, § 42).

65 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 12 octombrie 1992, Boddaert împotriva Belgiei (CE:ECHR:1992:1012JUD001291987, § 39).

66 Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 21 noiembrie 1995, Acquaviva împotriva Franței (CE:ECHR:1995:1121JUD001924891, § 66).

67 A se vedea punctul 72 din prezentele concluzii.

Având în vedere aceste circumstanțe și luând de asemenea în considerare faptul că unul dintre cei trei judecători care compun instanța de trimitere a fost înlocuit, considerăm că instanța de trimitere este obligată mai ales să garanteze principiul caracterului imediat, în ceea ce privește dimensiunea sa atât temporală, cât și spațială, și să asigure respectarea drepturilor fundamentale ale persoanei urmărite, permițând acesteia să conteste, în conformitate cu principiul contradictorialității și în prezența tuturor membrilor completului de judecat chemat să se pronunțe, declarațiile care pot constitui temeiul condamnării sale.

130. Având în vedere aceste elemente, propunem în consecință Curții să declare că articolul 16 din Directiva 2012/29 nu se opune unei legislații naționale care, în cadrul unui sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, prevede, în cazul modificării compunerii completului de judecată în primă instanță în fața căruia victima a fost audiată ca martor, un regim procedural în temeiul căruia persoana acuzată se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a victimei, solicitând astfel repetarea acestei audieri, în special atunci când victima este un martor decisiv, a cărui mărturie poate determina nevinovăția sau vinovăția persoanei acuzate.

VI. Concluzie

131. Având în vedere ansamblul considerațiilor care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebarea preliminară adresată de Tribunale di Bari (Tribunalul din Bari, Italia) după cum urmează:

„1) Articolele 16 și 18 din Directiva 2012/29/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 25 octombrie 2012 de stabilire a unor norme minime privind drepturile, sprijinirea și protecția victimelor criminalității și de înlocuire a Deciziei-cadru 2001/220/JAI a Consiliului trebuie interpretate în sensul că nu se opun unei legislații naționale care, în cadrul unui sistem juridic precum cel în discuție în litigiul principal, prevede, în cazul modificării compunerii completului de judecată în primă instanță în fața căruia victima a fost audiată ca martor, un regim procedural în temeiul căruia persoana urmărită se poate opune citirii proceselor-verbale de audiere a victimei, impunând astfel repetarea acestei audieri, în special atunci când victima este un martor decisiv, a cărui mărturie poate determina nevinovăția sau vinovăția persoanei urmărite.

   Atunci când, în temeiul acestei legislații naționale, persoana urmărită solicită o nouă audiere a victimei, autoritățile naționale competente trebuie să efectueze, în conformitate cu articolul 22 din Directiva 2012/29, o evaluare individuală pentru a identifica nevoile specifice ale acestei victime și, dacă este cazul, măsura în care aceasta ar putea beneficia de măsurile de protecție specifice prevăzute la articolele 23 și 24 din directiva menționată. În aceste împrejurări, instanțelor naționale le revine sarcina de a se asigura că măsurile respective nu aduc atingere caracterului echitabil al procedurii în sensul articolului 47 al doilea paragraf din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene și nici dreptului la apărare în sensul articolului 48 alineatul (2) din aceasta.

2) Directiva 2012/29 nu se opune ca un stat membru să adopte măsuri cu un nivel de protecție mai ridicat în ceea ce privește audierea victimelor în cursul procedurii penale, cu condiția însă ca aceste măsuri să nu aducă atingere drepturilor fundamentale menționate.”